

ઋતુ-ગીતો

શ્રી જ્ઞાન પ્રસારક મંડળી તરફની વ્યાખ્યાન માહિતી ।

વ્યાખ્યાન છંદુ' : દશાંતો દેવાનાં ગીતો :

સર કાવસજી જહાંગીર હોલ : મુંબાઇ.

તા. ૨૮ : ૩ : '૨૬

ત્રિગત

શ્રીઓનાં ગીતો૧. જોડે રજો રાજ !
			...૨. ચાકરી
			...૫. વ લાજના મહિના
મારવાડી શ્રીઓનાં ગીતો	...		૩-૪. બહેનનાં ગીતો.
પુરુષને ગાવાના દોહા...૬. મેહ-ઉજળા
ચારણી બારમાસા	૭-૮. કૃષ્ણ-મોપીના
"			...૯. મિત્ર-વિરહના

૧ : જોડે રહેજો રાજ !

[લગ્ન પછીની મધુ-રમનીનું આ રમેહગીત ગુજરાતમાં ગવાય છે.]

જોડે રહેજો રાજ !

ક્રીયા બાધની ગોરી રે કેવી વહુ

જોડે રહેજો રાજ !

જોડે નહિ રહું રાજ !

શિયાળાની ટાઢ પડે ને

જોડે કેમ રહું રાજ !

જોડે રહેજો રાજ !

કૂલની ૧પછેડી સાથે રે હો લાડવધ

જોડે રહેજો રાજ ! —જોડે૦

જોડે નહિ રહું રાજ !

ઉનાળાના તાપ પડે ને

જોડે કેમ રહું રાજ !

જોડે રહેજો રાજ !

કૂલના પંખા સાથે રે હો લાડવધ

જોડે રહેજો રાજ ! —જોડે૦

જોડે રહેજો રાજ !

ચોમાસાની ઝઝડીઓ પડે ને

જોડે કેમ રહું રાજ !

જોડે રહેજો રાજ !

મોતીના યમોડીઆ સાથે રે હો લાડવધ

જોડે રહેજો રાજ ! —જોડે૦

[રઢીયાળી રાત : ૨ : ૮૬]

ગુજરાત વિદ્યાપીઠ ગ્રંથાલય

[ગુજરાતી કૉપીરાયિટ વિભાગ]

અનુક્રમાંક ૧૪૬૨૪ વર્ગીક

પુસ્તકનું નામ ઋગ્વેદીયો

વિષય ૨૧ : ૩૪૧ : ૨

૨ : ચાકરી

આલમાં ઝીણી ઝખૂકે વિજળી રે,
કે ઝીણા ઝરમર વરસે મેહ
ગુલાબી ! કેમ કરી જશો ચાકરી રે !

ભીંજાય હાથી ને ભીંજાય ઘોડલાં રે,
કે ભીંજાય હાથીનો ખેસતલ સૂણો
ગુલાબી ! કેમ કરી જશો ચાકરી રે—આલમાં

ભીંજાય મેડી ને ભીંજાય માળીયાં રે,
કે ભીંજાય મેડીની ખેસતલ રાણી
ગુલાબી ! કેમ કરી જશો ચાકરી રે—આલમાં

તમને વા'લી દરબારી ચાકરી રે,
કે અમને વા'લો તમારો જીવ
ગુલાબી ! નૈ જવા દઉં ચાકરી રે—આલમાં
[રઠીયાંની રાત : ૩ : ૩૧]

૩ : મારવાડી વર્ષાગીત

[મરિવાડનાં ખેતરોમાં કામ કરતી સ્ત્રીઓ, અચીતો વરસાદ આવતાં, ટેકરી ઉપર ટોળે વળી ઉભી રહી, આવાં ગીતો ગાતી ગાતી પોતાના બાકને ખરકતની દુવા મોકલે છે.]

§

કાળુડી કાળુડી હો ખાંધવ મારા ! કાજળીઆરી રેખે,
ધોળી ને ધારારો ખાંધવ મારા ! મે વરસે

વરસજે વરસજે હો મેહૂડા ! બાવાજી રે દેશ,
૧જઠે ને રમાડીરો બયો હજ ખેડે.

વાવલો વાવલો હો બાંધવ મારા ! ડાડાળી જુવાર,
ધારે ને વવાડો નાના કણુરી બાજરી !

જોતો રે જોતો રે બાંધવ મારા ! હરિયા રે મુંગ,
ચારંગે ને વવાડો ડાડા એળચી !

નીદણો નીદણો હો શાલજ મારી ! ડાડાળી જુવાર,
ધારે ને નીદણો નાના કણુરી બાજરી !

વૂઠા વૂઠા હો બાંધવ મારા ! આપાઠા હે મેઘ,
ભરિયા હે પનારાં ને વળી નાડડી.

લીને લીને હો બાંધવ મારા ! બાજરીયો રે બીજ,
વાધ ને લીને રે સાવ સોવની.

લીને લીને હો બાંધવ મારા ! માથારો પેચ,
શાલજરો લીને રે ચૂડો વળી ચૂંદડી.

લીને લીને હો બાંધવ મારા ! રેશમીઆરી જોડાર,
ગીંગો ને લીને રે વ્યારો પારણે.

નીપજે નીપજે હો બાંધવ મારા ! ડાડાળી જુવાર,
થારે ને ૧૦વાયોડાં સાચાં મોતી નીપજે !

[કતુ-ગીતોના અપ્રકટ સંગ્રહમાંથી]

૧. ન્યા ૨. માએ જન્મેલો (બાઈ) ૩. બાણી.

૪. વરસ્યા. ૫. નાળાં ને નદી. ૬. લીંબચ. ૭. દોરી. ૮. બીકણે.
૯. કરો. ૧૦. વાવેલાં.

૪ : મારવાડી ઋતુ ગીત : (૨)

[બહેન ઋતુએ ઋતુએ કહેવરાવે છે કે “ભાઈ ! મને તડખા આવે હું તારે ઘેર આવીને બધાં કામ કરી ડહાશ !” પણ ભાઈ તો ભૂંડાં ભૂંડાં બેઠાનાં કાઠી બેઠેનને તેડાવવાની ના મોકલે છે.]

§

ઉનાળે આણું મેલજો રે વીરડા !

ઉનાળે કાંતું કાંતણું.

કાંતશે મારા ઘરડાની નાર મારી બેનડી !

તમે તે રેજો સાસરે.

શિયાળે આણું મેલજો રે વીરડા !

શિયાળે સાંધું સાંધણું.

સાંધશે મારા ઘરડાની નાર મારી બેનડી !

તમે તમારે સાસરે.

વરસાળે આણું મેલજો રે વીરડા !

વરસાળે ખોદું^૧ જૂઠડાં.

ખોદશે મારા ઘરડાની નાર મારી બેનડી !

તમે તમારે સાસરે.

પીયરનાં^૨ અડખાં દેખાડો મારા વીરડા !

એણી અડખડે હીંચતાં !

ઉચ્ચતર રે દખણની ઝવાવળ રે આવી

વાવળે રોળાઈ ગ્યાં અડખાં !

^૧ ડાલતું ઘાસ ખેતરમાંથી નીંદી દર્શાવે.

^૨ ડાડખાં ૩. ઉત્તર દક્ષિણ. ૪. વાવાઝોડું.

પીયરની વાટડી દેખાડો મારા વીરડા !

એણી વાટડીએ હોડતાં

એણી વાટડીએ બેસતાં !

અતર દબણના મેહૂલા રે આવ્યા,

મેહૂલે રાજાઈ ગી' વાટડી !

પાણીડે રાજાઈ ગી' વાટડી !

મરૂં તો સરળું ઉડણ ચરકલી,

બધ બેસું રે વીરાને ઝોશીસે !

બધ બેસું રે વીરાને ટોડલે !

મરૂં તો સરળું કૂવાનો પથરો,

માથે ધોવે રે વીરડો ધોતીયાં !

['જતુ ગીત'ના અપ્રકટ સંગ્રહમાંથી]

૫ : વાલાણ !

ક્રસ્તક મહિને મેલી ચાલ્યા કંથ રે વાલાણ,
આ પ્રીતલડી તોડીને ચાલ્યા પંથ મારા વાલાણ !

માગશર મહિને મુજને નો કહી વાત રે વાલાણ,
આ આવડલી ને રીસ ત કરીએ નાથ મારા વાલાણ !

ચોપ મહિને પડ્યા મુજને શોષ રે વાલાણ,
આ બેસીડા તેડાવો ભેવે ભેશ મારા વાલાણ !

૬ પાઠાન્તરો :

માગશર મહિને મેં નથી કીધી વાતું રે વાલમણ !

આ સુના રે ગાડુજમાં નથી રેવાતું મારા વાલમણ !

માગશર મહિને મંદિર ખાવા ધાત્ર રે વાલાણ,

આ એકલડી દાસીના દિન કેમ બચ મારા વાલાણ !

લાઈ ભેશીડા ! ભેજે રૂડા ભેશ રે વાલાજી,
આ કે'જે મારા કરમડીઆના દોષ મારા વાલાજી !

મહા મહિનાની ટાઢયું મુજને વાય રે વાલાજી,
આ હેમાળો હલકયો ને કેમ રે'વાય મારા વાલાજી !

રૂઢાગણુ મહિને ફેર ફેર છે હોળી રે વાલાજી,
આ ફળીઆની પડોશણુ રંગમાં રોળી મારા વાલાજી !

ચૈતર મહિને ચિત્ત કરે છે ચાળા રે વાલાજી,
આ ઘેર પધારો મોહન મોરલીવાળા મારા વાલાજી !

વૈશાખે કે' વનસપતિ બહુ પાકી રે વાલાજી,
આ પાકી છે કાંઈ દાડમડી ને ધ્રાખ મારા વાલાજી !

જેઠ મહિને જઈ બેઠા છે ઠેઠ રે વાલાજી,
આ ઠેઠ જઈને ભર નીંદરમાં સૂતા મારા વાલાજી !

આષાઢીલા ધમધોર્યા આકાશ રે વાલાજી,
આ વાદળડીમાં વીજ કરે ચમકાર મારા વાલાજી !

શ્રાવણુ મહિને સડવડ દડવડ વરસે રે વાલાજી,
આ નદીયુંમાં કંઈ છલકે બોળાં નીર મારા વાલાજી !

ભાદરવે તો ભરદરિયે હું ડૂબી રે વાલાજી,
આ કંથ વિના કર આલી કેણુ ઉગારે મારા વાલાજી !

આસો માસે આવેલી દીવાળી રે મારા વાલાજી,
આ તમ કાજે હું સેવ વણું સુ'વાળી મારા વાલાજી !

મેં જાણ્યું જે ઉજળું એટલું દૂધ રે વાલાજી,
આ જાતે ને જનમારે માંડયાં જૂઝ મારા વાલાજી !

૨. ફાગણુ શુદ્ધ પુનમની સાંજે હોળી ચેતાવાય છે. તેની આસપાસ લોકો પાણી નાખતા ફેરા કરે છે.

મેં જાણ્યું જે લીલા એટલા મગડા રે વાલાજી,
આ જાતે ને જન્મમારે માંડયા ઝગડા મારા વાલાજી !

કાંતું છું પણ નથી દેખતી સૂતર રે વાલાજી,
આ ઘેર પધારે સાસુડીના પૂતર મારા વાલાજી !

રાંધું છું પણ નથી દેખતી તાપ રે વાલાજી,
આ ઘેર પધારે છોડાના બાપ મારા વાલાજી !

નથી લખ્યો એક કાગળીયાનો કટકો રે વાલાજી,
આ શીદ રાખ્યો છે દિલમાં અવડો ખટકો મારા વાલાજી !

સમદરિયા તું શીદ ભર્યો છો ખારો રે વાલાજી,
નથી ઉતરવા કેરો એકે આરો મારા વાલાજી !

* 'કાવ્ય દોહન ભા. ર'ની અંદર “વાલાજીના મહિના” નામનું કવિ ચોક્કસદાસે રચેલું લાંબું જે ઋતુગીત છે, તેનો જ અપભ્રંશ બની ગયેલું આ ‘વાલાજી’નું ગીત જણાય છે; અથવા કદાચ આ ગીત અસલ લોકગીત હોય અને તેની બહુ બે પંક્તિઓ ઉપાડીને ૬ વિ ચોક્કસદાસે પ્રત્યેક વર્ણનની સાત સાત કડીઓ પૂર્તી રૂપે રચી હોય.

૬ : મેહ જોઠવો અને ઉજળી : દુહા

[આલપરા પહાડ ઉપર ધ્રુમલી નગરનો રાજા મેહ જોઠવો : અને ચારણ-કન્યા ઉજળી : વરસાદમાં લીંબાદને બેઠોશ બનેલા એ રાજાને ઉજળીએ પોતાના દેહની હુંફ આપી જંગલમાં જીવતો કરેલો. બદલામાં એણે રાજા સાથે પરણવા માગ્યું. રજપૂતને ચારણ-કન્યા મા બહેન સમાન ગણાય, તેથી રાજાએ ના પાડેલી. ઉજળી સૂરતી રહે છે.]

§

કરતક મહિના માંય, સહુને શિયાળો સાંભરે;
ટાઢડીયું તન માંય, ઓઢણુ દે આલપરા-ધણી !

માગશરમાં માનવ તણા સરખા એક જ શ્વાસ,
(૪) વાતુનો વિશ્વાસ બણ્યું કરશે જેઠવો !

પોષ મહિનાની પ્રીત બણ્યું કરશે જેઠવો
રાણા ! રાખો રીત ખોલ દઇ ખરડા-ધણી !

માહે પરણે માનવી પ્રૂથકે ત્રંબાળુ ઢોલ,
લગન ચોખાં લઇ વધાવું વેણુના ધણી !

ફાગણ માસે ફૂલ લાગે સૌ સોહામણી
(એનાં) મોંઘાં થાતાં મૂલ વિભેગે વેણુના ધણી !

ચૈતર માસે શેહ ડોલરિયા ! દઇએ નહિ,
ખાંતે ખખડું લે ! વિભેગણની વેણુ-ધણી !

વૈશાખે વનમાંય આંખે શાખું ઉતરે,
તમ બહોણી કરમાય વિભેગે વેણુના ધણી !

ઉનાળાના અમે લાંબા દિ' લેવાય નહિ,
તનડાં દઇ તમે જીવતાં રાખો જેઠવા !

જેઠ વસમો જાય (તેનો) ઘોખો કાંઈ ધરીએ નહિ,
અષાઢ ઉતરી જાય (તો) વમાસું વેણુના ધણી !

અષાઢ કેરો ઉતર્યો મયળ રપતજ્યો મે !
તનમાં ટાઢક દે ! જીવન લાંબે જેઠવા !

શ્રાવણ મહિનો સાબદો જેમ તેમ કાઢ્યો જેઠ,
તમ વણ મરશું મેહ ! લેળાં રાખો લાણુના !

હાથી પૂંછલેલ હોય, એને કેમ હઠાડિયે !
જુગતે વિચારી જોય ! ભાદરવો જાય ભાણુના !

આસો મહિનાની અમે રાણા ! લાલચ રાખીએ,
ત્રોડી નીસર્યા તમે, જીવું નો જાય જેઠવા !

[રા. કહાનજી ધર્મસિંહના 'કાઠીઆવાડી સાહિત્ય'માંથી]

૧ કમજોર

૭ : કુણુ-ગોપીની ખારમાસી : (૧)

[જીવણુ રોહડીઆ નામના ચારણે આશરે સો વર્ષ પર રચેલું :
ખારમાંથી ત્રણ જ માસ આંહી લીધેલા છે.]

૧

ધર આષાઠ ધડુકિયો મોરે કિયો મલાર;
રાધા માધા સંભરે જદુપતિ જગ ભરથાર.

ખળહળ વાદળિયાં વચ્ચે, વીજળિયાં પ્રળકંત,
રાધા માધા કંથ વિણુ, ખણુ નવ રીયે ખસંત.

૧. ધરતી પર આષાઠ મહિનો ગાળ્યો. મોરલા મલાર રાગ ગાવા
લાગ્યા. તે વખતે રાધાને ચાદવોના રવામી, જગતના ધણી માધવ
(કુણુ) સાંભરે છે.

જીજળતી વાદળીઓ વચ્ચે વિજળી ચળકે છે. તે વખતે રાધાને
માધવ વિના ફાણ પણ ખસતા (વિગળા) રહેવું ગમતું નથી.

પ્રજમાં આવો ! વાંસળી વગાડો જી ! ખ્યાસ ખુજાવો જી ! રાસ
રમાડો જી !

[ગજગત છંદ]

પ્રજ વહી આવણાં જી ! કે વંસ વળવણાં !
ખ્યાસ ખુજાવણાં જી ! કે રાસ રમાવણાં !

રંગ રાસ રત ખટ માસ રમણા પિયા ! ખ્યાસ ભુજાવણા !
આપાઠ ઝરણાં ઝરે અંબર, તપે તન તરૂણી તણાં;
વિરહણી નેણાં વહે વરણાં, ગિયણુ વિરહી ગાવણા !
આખંત રાધા, નેહ-ખાધા ! પ્રજ્ઞ માધા ! આવણાં.

*

*

*

૨

આસો અવધીઆ છ ! કે આશા વદિયા,
થે નવ નદિઆ છ ! કે આબ્ય અવદિયા.
આવિયા આસો, અવધ આવી, સરવ નવ નધ સાંપછ,
ઉતરે શરદ, હેમંત આવી, પ્રભુ નાથા પિયુછ !
જળ કમળ છાયાં, નંદનયા ! લાવનંદન લામણાં,
આખંત રાધા, નેહ ખાધા, પ્રજ્ઞ માધા ! આવણાં.

x

x

x

૨. આસો માસની અવધિ આવી. મારી આશા વધી. અનાજ
વગેરે નવે નિધિની ખરકત થઇ. શરદ ઋતુ ઉતરીને હેમંત બેઠી.
છતાં હજુ પ્રભુ કૃષ્ણ ન આવ્યા. જળ ઉપર કમળ છવાઈ ગયાં. હે
નંદના પુત્ર ! તમારાં વારણાં ઘઉં છું. આવો, આવો !

કહે છે ઋતુના રાસ રમનાર પ્રિયતમ ! ખ્યાસ ભુજાવો ! આકાશે
આપાઠ ઝરે છે, છતાં મુજ-તરૂણીનાં શરીર તપે છે. વિરહી સીને નેત્રે
વારિ (પાણી) વહે છે. હે વિરહ-ગીત ગવડાવનારા ! રાધા કહે છે કે
હે રમેહમાં ખાંધનાર માધવ ! પ્રજ્ઞમાં આવો ! છ આવો !

૩

અંખા મોરીઆ છ ! કે કેસુ કોરીઆ,
ચિત્ત ચકોરીઆ છ ! કે કાગણુ ફોરીઆ.
ફોરીઆ કાગણુ, પવન ફરહર, મહુ અંખા મોરીઆ,
ઘણુ રાગ ઘર ઘર કાગ ગાવે, ઝુટે પવન જોરીયા,

ઝલાલ ઝોળી, રમત હોળી, રંગ ગોપ રમાવણી.
આખંત રાધા, નેહ-ભાધા, મજા માધા ! આવણાં.

[ઋતુ-ગીતોના અપ્રકટ સંગ્રહમાંથી]

૩. આંખાને મ્હોર (મંજરી) આવેલ છે. કેસૂડાં ફાળ્યાં છે. ચિત્ત
મારું ચંચળ બન્યું છે. એવો ફાગણ મહિનો ખુશખો થકા ફેરી રહ્યો
છે. પવન કુકે છે. મહૂડાં ને આંખા મ્હોર્યા છે. ઘેરે ઘેરે ઘણા રાગે
ફામ (વસંત-ગીત) ગવાય છે. પવન જોરથી કુકે છે. ગુલાબની ઝોળી
ભરી ભરી હોળી રમાય છે. હે ગોપ લોકોને રંગે રમાડનારા ! આવો !

૮ : કૃષ્ણ-રાધાની ખારમાસી (૨)

[૫૦ વર્ષ પૂર્વે ભૂરા નામના મીરે રચેલ.]

[છંદુ-દોમળીઆ]

૧

વિનતા તમને વિનવે, નહિ નેઠા કે નેઠ

એક વાર માધા આવજો ! જબદી આયો જોઠ.

અખ જોઠ આયો, લ્હેર લાયો, ચંત આયો શામને,
જદુવંસ બાયો, નાથ નાયો, કેણ કહાયો કાનને.
વન વેણ વાતાં, રંગ રાતાં, ગોપ ગાતા ગ્યાનમેં,
ભરપૂર જોખન માંચ ભામન કહે રાધા કાનને !

x

x

x

૧. વિનતા (સ્રી) તમને વિનવે છે કે તમારો પત્તો કેમ નથી ! હે
માધવ એક વાર આવો ! જોઠ મહિનો આવ્યો, લ્હેર લાવ્યો. ચિત્ત
રવામીને આહે છે. પણ ચદુવંશનો પુત્ર સંદેશો કહાવ્યો તો પણ ન
આવ્યો. વનમાં વેણ (ખંસી) વગાડતાં, અને રાતે રંગે શોભતા ગોપ
લોકો જાનના ગીત ગાય છે. ભરપૂર જીવાણીમાં આવેલી ભામિની
(રાધા) કૃષ્ણને કહેવરાવે છે.

અળખા અરજી ૧આખવે, ખૂબ રાધા મન ખંત
 નેણે ધારા નિરજરે, ચૈતર લાગ્યો રચંત
 ચૈતરે સામી ! ઝગડગામી ! ૪અંતરજામી ! આવીયે,
 ધર પગિરધારણ ! ૬કંસ મારણ ! ૭ધેન ચારણ / ૮ધાઈએ;
 બળભદ્ર બાળા ! છોગલાળા ! વારી કાના ! ૯વાનને
 ભરપૂર જોબન માંચ લામન કહે રાધા કાનને.

૧. મોકલે. ૨. ત્યંતા. ૩. ગડડ પર ચડનાર. ૪. અંતર્યામી.
 ૫. ગોવર્ધન પહાડને ઉચકનાર ૬. કંસ રાજાને મારનાર. ૭. ગાય
 ચારનાર. ૮. દોડો. ૯ રંગ (શરીરનો)

શણગાર પેરી શોભતા, ગીત ઘરોઘર ગાય,
 તોરણ બાંધ્યાં ૧અંબતણ, મોહકારી માહ માંચ.

માહ મોહકારી, જાય ભારી, નમું નારી નેહથી,
 સેંથો સમારી, રવેણ સારી વારી વારી રેહથી;
 મોજે સમાથણ, હાલી ૪હાથણ, સરવ પસાથણ, સાનને
 ભરપૂર જોબન માંચ લામન કહે રાધા કાનને.

૧. આંખાનાં પાંદડાંનાં. ૨. માયાના વાળની વેણી. ૩. વિરહથી.
 ૪. હાથણી. ૫. સહીયરો.

૯ : મિત્ર-વિરહની ખારમાસી

[જાંબુ નામે ગામના ચારણ વીસળના મૃત્યુ પર કીડી ગામના
 મીર કાના મનજી હઠીઆએ રચેલું : એકસો વર્ષ પહેલાં. ખારમાંથી
 ફક્ત પાંચ જ માસ આંહી લીધા છે.]

૧

મહેકે મોરાં ગરવરે, સળે વાહળ સામાહ
 ભર ઉપર જાંબુ ધણી ! આઈ રત આપાહ.

આપાઠ આયા, મન ભાયા, રંક રાયા રાજ્યે,
કામની નીલા પેર્ય કચવા, સધણુરા દિન સાજ્યે;
મગ-વરણુ ધરતી, તરણુ મેમંત, કોયણુ ઉગાવો કરે,
જસ-લિયણુ તણુ રત માલજમ-સતન વીસળ સંભરે !

૧. ગિરિવરો પર મોર ખોલે જ. વાદળ શોભા સજે છે. હે નંજુ
મામના ધણી વીસળ ! ધરતી પર આપાઠની ઋતુ આવી.

આપાઠ આવ્યો. મનને ગમ્યો. રાય રંક સહુ રાજ્ય થયા. સ્ત્રીઓ
લીલા કંચન પહેરીને તહેવારોના દિવસે શોભવા લાગી. ધરતી મગ-
વરણી (લીલી) થઈ ગઈ. તૂણુ ઉગ્યાં. અનાજના કોંટા ફુટ્યા. એવી
ઋતુમાં હે યશ લેનાર માલા નમના સુત વીસળ ! તું મને સાંભરે જ.

૨

શવ-પૂજા વસિયે ચંદણુ, જપે ભપ પ્રપ જોય;
કેસરરી આડ લલાટ કર, શ્રાવણુરા દન સોય.

છલત શ્રાવણુ, મલત છાયા, વલત નીલી વેલડી,
ખાપયા ખોલત મોર ખનવા, ધ્યાન રાખત ઢેલડી;
પ્રસ-નાર નાવત, કરત પૂજા, ધ્યાન શંકરસે ધરે
જસ-લિયણુ.....

૨. શિવની પૂજા થાય છે. ચંદન ધસાય છે. વિષ્ણુ (શ્રાવણુ) ભપ
જપે છે. કપાળે કેસરની આજ્ય (તિલક) કરે છે. એમ શ્રાવણુના
દિવસે શોભે છે.

શ્રાવણુ હલકે છે. (વાદળાંની) છાયા મળે છે, લીલી વેલડીઓ વળે
છે. ખપૈયા ને મોર વનમાં ખોલે છે. તેનું ઢેલડીઓ ધ્યાન રાખે છે.
પુરુષ-સ્ત્રીઓ નહાય છે. પૂજા કરે છે. શંકરનું ધ્યાન ધરે છે. એવી
ઋતુમાં હે યશ લેનાર.....તું મને સાંભરે છે.

૩

દધકૂલાં વાજે ડમર, કંગાં ખંગાં કવળાશ,
વીજ પ્રગલ્હે ચહુ વળે, મેમંત બાદ્રવ માસ.

પે-પન્ન ભાદ્રવ માસ પ્રધળા વહે પચરંગ વાદળાં
ગડહડહડ ધણુણુ અંખર ગાજત, શખર અતરં શમળાં;
છલકત નદીયાં, ભર્યાં સરવર, ઝરે નિઝરણુ ગરવરે,
જસ-લિયણુ.....

+ + +

૩. દૂધપ્રલીયાં (નાનાં) ડુંડાંનો ઉમ્મર વાગે છે. કાગડા ને બગલાં
કૈલાસ ગયાં છે. ચોપાસ વીજળી ચળકે છે. એવો મહિમાવંત ભાદરવો
માસ આવ્યો.

પચ (પાણી)થી ભરપૂર ભાદરવો માસ : એમાં પચરંગી વાદળાં
વહે છે. આકાશમાં ગડેડાટ ને ધણેણાટ થાય છે. ઉત્તર દિશાનાં શિખર
શ્યામ થઈ ગયાં છે. નદીઓ છલકે છે. સરોવર ભરપૂર છે. ગિરિઓ
પરથી પાણી ઝરે છે. એ ઋતુમાં.....

૪

વેઢ કડાં નંગ વીંટીયું, ડોળ પતરશા ડીલ,
મગશરના રંગ માણુવા, જગ આવો જાશીલ !

મગશર મદભર શાક મદવો, પિયે જમં લખપતિ,
હીલોળ જાડા ભાઈ હેંથટ, પાત્રજદાં પ્રાપતી.
કસ જીણુ તરિયાં, ભડાં કંગલ, દાહ-રાખણુ મન ડરે,
જસ-લિયણુ.....

૪. માગસર આવ્યો. રાજ પાદશાહો અંગ પર વેઢ, વીંટી ને
કડાંના શણુગાર કરે છે. એવા માગશરના રંગ માણુવા તમે જગત પર
આવો હે જશવાળા !

લખપતિ રાજાઓ માગશર માસે મદમાતા બનીને સૂરાની ખ્યાલીઓ
પીતે છે. ભાઈબંધોનું નૂથ મળીને આનંદ કરે છે. યાચક દોકોને
અક્ષિસોની પ્રાપ્તિ થાય છે. ઘોડા ઉપર જન કસકસે છે, ને શરવીરો
શરીર પર અખતર બાંહે છે. આવી તૈયારી થતાં ખાર રાખનારા
(શત્રુઓ) દિલમાં ડરે છે. એવી ઋતુમાં.....

લખ પરણે ચોખાં લગન, થીયે અણુંદ ઉછાહ,
ગહકે સોળા ગાવીયે, મા મહિને વિમાહ.

વિમાહ થે બળરાહવાળા ગહક સોળા ગાવિયં,
શરણાઈ નોખત ઢોલ સરવાં સધણુ ધરતાં સેવિયં;
હોમંત જવ-તલ કંકણુ હાથે, કવેસર ગાહન કરે,
જસ-લિયણુ.....

૫. લાખો માણસો ચોખાં લગન લઈને પરણે છે. આનંદના ઉત્સવ થાય છે. સ્ત્રીઓ ગહેકતી ગહેકતી લગન-ગીતો ગાય છે. મહા મહિને વિવાહ થાય છે.

એવા વિવાહ બહિરાનની વિધિ મુજબ ચાલી રહ્યા છે. ગીતો ગવાય છે. શરણાઈ, નોખત, ઢોલ વગેરે વાજત્રો વાગે છે. પુરુષો સ્ત્રીઓ સહીત ઘેર આવે છે. કંકણુવાળા હાથે માતાઓ લગન-વેદી પર જવ ને તલ હોમે છે. કવિઓ ગાયન ગાય છે. એ સમયે.....

રોહણુ જાંબુ રામજાં, ધજ ખાંડું ગળ ધ્રાખ,
પેટીરી મશરી પડે. શાખ ગળે વહોશાખ.

વૈશાખ મહિને વાહ વાયા, અંબ આયા અધ્ધળા,
લેલુંબ દાડમ તસો લીંબુ, પાનવાડી પ્રધ્ધળા;
નખત્રેત ભરણી વડા નખતર, ધૂપ રોહણુ તપ ધરે,
જસ લિયણુ.....

[ઋતુ-ગીતોના અપ્રકટ સંગ્રહમાંથી]

૬. વૈશાખ આખો : રોહણીમાં, જાંબુડાં, રાવળાં વગેરે ફળો પાક્યાં. લંચી ખાંડ જેવી ગળી દ્રાક્ષ પાકી. પેટીની મિસરી પડવા લાગી. વૈશાખે કેરીની સાખો પાકી ગઈ.

એવા વૈશાખે વાયુ વાયા. આંખાને અટળક કેરી આવી. દાડમ અને લીંબુના ફાલથી મૂલવાડીઓ લચી પડી. મોટા ભરણી નક્ષત્રમાં સજ્જ તાપ પડે છે. દિવસો તપે છે. એવી ઋતુમાં.....

મુદ્રક અને પ્રકાશક-અમૃતલાલ દલપતભાઈ રોહ, સૌરાષ્ટ્ર મુદ્રણાલય, રાણપુર.

